

prof. dr hab. inż. arch. Piotr Marciniak
Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej
ul. Jacka Rychlewskiego 2
61-131 Poznań
e-mail: piotr.marciniak@put.poznan.pl

Poznań, 22.08.2023r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Nosalskiej zatytułowanej „Architektura i działalność dydaktyczna Włodzimierza Gruszczyńskiego (1906-1973)”.

Podstawa opracowania recenzji

Umowa o dzieło zawarta z Wydziałem Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.
Rozprawa doktorska wydrukowana w jednym tomie.
Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Załącznik do obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 września 2017 r., poz. 1789)
Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. Poz. 261 w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora.

Charakterystyka formalna pracy

Praca doktorska zatytułowana „Architektura i działalność dydaktyczna Włodzimierza Gruszczyńskiego (1906-1973)” przygotowana przez Panią mgr Aleksandrę Nosalską powstała na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Szczerskiego. Praca mieści się w istotnym, choć niełatwym nurcie biografistyki. Tytuł pracy ustawia podstawowy problem badawczy jakim są twórcze dokonania jednego z najciekawszych architektów i dydaktyków działających w Krakowie w ubiegłym wieku. Chronologicznie obejmuje wiek XX, z akcentem położonym na działalność projektanta w okresie powojennym.

Przedstawiona rozprawa doktorska obejmuje jeden, starannie opracowany tom, liczący 243 strony oraz 26 ilustracji, zawierający tekstową część pracy. Składa się ze wstępu, trzech głównych części stanowiących zasadniczy korpus pracy wraz z podsumowaniem, a także biogramu i bibliografii. Układ tekstu jest przejrzysty i zawiera konsekwentnie poprowadzony wywód uzupełniony wnioskami. Pod względem metodologicznym recenzowana praca należy do opracowań biografistycznych o charakterze interpretacyjnym, o wyraźnie zarysowanym podmiocie, czasie i strukturze. Autorka w historycznej perspektywie podejmuje próbę zaprezentowania życia, twórczości oraz działalności dydaktycznej jednego z najważniejszych architektów krakowskich XX wieku.

Celem autorki było opisanie stosowanych rozwiązań projektowych oraz ewolucji postawy twórczej Włodzimierza Gruszczyńskiego, która była charakterystyczna także dla innych architektów jego pokolenia. Istotnym, w mojej ocenie kluczowym, wątkiem poruszonym w pracy jest próba znalezienia odpowiedzi na pytania o rolę i miejsce twórczości Gruszczyńskiego na tle dokonań twórczych swojej epoki, w tym środowiska krakowskich architektów. Cel pracy formułuje autorka jako: „Przywołanie twórczości Gruszczyńskiego, zarysowanie jej tła oraz próba pokazania zjawisk pokrewnych jest kolejnym elementem poszerzającym naszą wiedzę o powojennej architekturze w Polsce, zwłaszcza środowisku związanym z Politechniką Krakowską.” [s.6]

Pracę otwiera „Wstęp”, zawierający świetnie zreferowany stan badań, po którym doktorantka obszernie omawia metody wykorzystane w pracy. Poza klasycznymi metodami badań historycznych, duży nacisk kładzie na hermeneutyczną metodę interpretacji, którą uważam za właściwy wybór przy analizie zjawisk mających silne związki z otaczającą rzeczywistością socjalistycznego państwa. Stan badań, będący punktem wyjścia do dalszych rozdziałów pracy, świadczy o bardzo starannym i wnikliwym rozpoznaniu podejmowanych zagadnień. Autorka dużo uwagi poświęciła charakterystyce i doborowi źródeł, wskazując na praktyczne trudności związane z dotarciem do oryginalnych materiałów źródłowych oraz skromnej literatury przedmiotu. Warto podkreślić, że badania prowadzone były wielowątkowo i polegały na szeroko zakrojonych kwerendach literaturowych, a także archiwalnych pochodzących ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu, zbiorów prywatnych będących w posiadaniu rodziny Włodzimierza Gruszczyńskiego oraz innych źródeł.

Omówienie w dalszej części wprowadzenia metody twórczej Gruszczyńskiego należy uznać za niezwykle ważny element pracy, pozwalający na właściwe odczytanie jego roli i siły oddziaływania szkiców, a także rysunków architektonicznych w procesie formowania wizjonerskich zamierzeń oraz metodyce nauczania architektury. Rola odręcznych rysunków i jej znaczenie dla formowania twórczych postaw jego studentów jest jednym z kluczowych elementów procesu dydaktycznego, na co zwracali uwagę jego ideowi kontynuatorzy, by wymienić Marię Misiągiewicz, Dariusz Kozłowski, Leszka Malugę i nie przywołanego Mariana Fikusa.¹ Ta część rozdziału, w jego dalszej części przyjmuje postać swobodnych rozważań dotyczących metody pracy architektów oraz roli rysunku, makiet i tekstów w procesie konceptualizacji i tworzenia architektury.

W części tej zarysowuje metodę i warsztat pracy twórczej Włodzimierza Gruszczyńskiego rozumiejąc ją nie tylko jako przeżycie estetyczne, ale także jako wyraz i część szeroko rozumianej kultury. Jej dopełnieniem jest próba odpowiedzi na pytanie jak Gruszczyński rozumiał i traktował architekturę. To poszerzona refleksja odnosi się do różnych poglądów interpretacyjnych opierających się na tekstach i odniesieniach graficznych. Część wstępną zamyka fragment poświęcony mistrzom Włodzimierza Gruszczyńskiego, mających wpływ na kształtowanie się jego postawy twórczej i dalszych losów projektowych. Szczególną uwagę zwraca na dwa środowiska: krakowskie i warszawskie. Wśród nich jako kluczową wymienia postać Adolfa Szyszko-Bohusza oraz jego dokonania praktyczne i teoretyczne, uwieńczone podjęciem przez Gruszczyńskiego prac w kolejnych latach nad koncepcją zagospodarowania Wawelu. Drugą osobą jest postać Stanisława Noakowskiego, architekta wywodzącego się ze

¹ Marian Fikus, *Przestrzeń w zapisach architekta*. Poznań-Kraków 1999.

środowiska warszawskiego, na co wskazują ślady inspiracji widoczne w „Koncepcjach zakopiańskich”. Ta poszerzona refleksja zarysowana w ostatnich częściach wstępu jest z pewnością znakomitym punktem wyjścia do dalszych analiz sformułowanych w kolejnych rozdziałach pracy. Wpływ tych postaci przekłada się bezpośrednio na zainteresowania, ale także metody pracy Gruszczyńskiego.

Klucz dla badania twórczości krakowskiego architekta, dydaktyka, wizjonera i twórcy koncepcji „Miasta wstęgowego sprzężonej komunikacji” nie jest wcale oczywisty. Dlatego wybór i skupienie się na trzech istotnych elementach twórczości Gruszczyńskiego tj. na idei architektury regionalnej, koncepcji miasta wstęgowego oraz działalności dydaktycznej i jej wpływowi na dalsze losy jego uczniów uważam za właściwy. [s.11] Kolejne rozdziały przynoszą właśnie omówienie tych trzech wątków, w tym inspirującej roli dla późniejszych dokonań zawodowych jego uczniów.

Rozdział 2 zatytułowany „Regionalny modernizm Włodzimierza Gruszczyńskiego” to refleksja na temat pierwszego ważnego elementu jego twórczości, który jest bardzo dobrym punktem odniesienia do analizy całej działalności architektonicznej. W rozdziale tym zarysowuje genezę i tło historyczne modernizmu, a następnie szeroko omawia idee architektury regionalnej Włodzimierza Gruszczyńskiego. Przytacza przy tym słowa architekta, który mówi o niej, że to „Ostatecznie forma (...) zrośnięta z otoczeniem, wśród którego powstaje” [s.85] Opis założeń teorii autora nie byłby kompletny bez odniesienia do twórczości dwóch pionierów tego podejścia do architektury tj. Władysława Matlakowskiego i Stanisława Witkiewicza. W dalszej części poszerza swoją refleksję wskazując na istotny rys twórczości autora, który traktował regionalizm jako nowy model architektury zespolonej z otoczeniem i szczególnym krajobrazem Podhala. W nieoczywisty sposób odnosi się jeszcze do dwóch wątków, a mianowicie mitu góralszczyzny oraz mitu regeneracyjnego, a także kwestii rysującej się sprzeczności widzianej jako trudna do pogodzenia antynomia: regionalizm – modernizm. Wszystko to w odniesieniu do szerokiego kontekstu społeczno-politycznego, a także kwestii wernakularyzmu i rodzimości. Całość rozdziału zamyka filozoficzna refleksja na temat idei „Koncepcji zakopiańskich” odniesionych do poglądów Martina Heideggera i Christiana Norberga-Schulza, w którym doktorantka nie tylko w znakomity sposób prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną, jak również ujawnia budowania szerszych odniesień. Bardzo ciekawe jest zwrócenie uwagi na eskapizm w twórczości Gruszczyńskiego kierującego się w stronę regionalizmu, aby odnaleźć w nim neutralną niszę wobec obowiązującej doktryny socrealizmu. Pozorną sprzeczność zawartą pomiędzy regionalizmem a modernizmem, zamyka pytanie o znaczenie architektury wobec zastanego kontekstu i tradycji kulturowego otoczenia. Rozważania na powyższe tematy odnosi do fenomenologicznej refleksji Martina Heideggera i Christiana Norberga-Schulza. Ten bardzo inspirujący rozdział w błyskotliwy sposób nie tylko łączy działalność architekta i obu filozofów, ale jednocześnie wskazuje na niezależność myślenia doktorantki i znakomitą prezentację ogólnej wiedzy teoretycznej.

Rozdział 3 „Miasto wstęgowe sprzężonej komunikacji” to analiza kolejnego, ważnego elementu twórczości Gruszczyńskiego jaką jest idea wieloprzestrzennych kompozycji przestrzennych, nazywanych przez samego autora jako „architekturą urbanistyczną”. W rozdziale ujawnia główny rys twórczości architekta – przekonanego modernisty, wybiegającego w przyszłość wizjonera, poszukującego nowoczesnych rozwiązań w przestrzeni miejskiej. Rozdział otwiera niezbędny rys historyczny, ukazujący kontekst powstania nowych idei urbanistycznych. Punktem wyjścia dla omówienia tych idei są

prognozy demograficzne, wskazujące na gwałtowny przyrost ludności na świecie. Zdaniem architekta należy je uwzględnić i projektować miasta w perspektywie kilkudziesięciu lat. W tym miejscu doktorantka omawia koncepcję „Miasto wstępowe sprzężonej komunikacji”, wskazując przy tym powinowactwa do idei Le Corbusiera oraz Kenzo Tange, a przede wszystkim do schematów urbanizacyjnych Tony Garniera. Uwzględnia w nim i omawia główne elementy tej koncepcji tj. schemat miasta, transport, budowę jednostki mieszkalnej oraz rolę zieleni i drzew. Faza konceptualizacji to szkice pozwalające na zwizualizowanie oryginalnej idei oraz studia kształtów budynków przyszłości, wykonywane za pomocą różnorodnych technik. Analizuje szkice urbanistyczne porównując je z dostępną ikonografią. Osobne miejsce poświęca krajobrazowi otwartemu i omówieniu pracy koncepcyjnej. Ten ważny rozdział doktorantka podsumowuje z jednej strony krytyką idei wskazując na jej wewnętrzną sprzeczność w antynomii regionalizm – modernizm oraz braki i niekonsekwencje w zakresie strefowania funkcji czy rozwiązań transportowych. Z drugiej akcentuje utopijność przedstawionych propozycji, wskazując na ich zasadność wobec paradygmatu nowoczesnego rozwoju i fascynacji technologią.

Trzeci wątek twórczości Gruszczyńskiego opisany został w rozdziale 4. pt: „Dydaktyk na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej”. To jeden z najważniejszych rysów działalności architekta, konsekwentnie rozwijany w ramach pracy na Wydziale Architektury, a później w kierowanej przez siebie Katedrze Projektowania w Regionie. Przywołuje i omawia opublikowane wspomnienia oraz opinie Witolda Cęckiewicza, Aleksandra Franty, Andrzeja Skoczka i Wojciecha Kosińskiego, wszystkie mówiące o znakomitym nauczycielu i dydaktyku. Czy Gruszczyński stworzył „szkołę”? Na to pytanie odpowiada w kolejnej części, wskazując na wielką rolę w kształtowaniu postaw pracujących z nim studentów, jak również wybrane prace Katedry Projektowania Architektury w Regionie. Ocena wpływu popularnej idei „architektury w strukturze krajobrazu”, jak i samego Gruszczyńskiego, na prace konkursowe i realizacje jego uczniów jest najlepszym dowodem na siłę oddziaływania tej fascynującej postaci na całe pokolenie krakowskich architektów. Doktorantka nie ucieka przy tym od krytycznej oceny tej idei, wskazując przy tym na ogromną rozbieżność z głoszonymi wcześniej ideami architektury regionalnej, a kwestią ochrony lokalnego dziedzictwa.

Jak pisze autorka w wieńczącym 5. „Podsumowaniu”, działalność Gruszczyńskiego wskazuje na wiele możliwości interpretacyjnych oraz ambiwalencję w ocenie. Wskazuje, że dwie, skrajnie różne perspektywy prac Włodzimierza Gruszczyńskiego, tj. troska o kontekst miejsca oraz budowanie wielkoprzestrzenne sprawiają, że z dzisiejszego punktu widzenia, jego twórczość wydaje się niespójna.” [s.206]. Widać jednak, że wielowątkowość jego dokonań nasuwa wiele możliwości interpretacyjnych, szczególnie widocznych w pracach ideowych spadkobierców i uczniów. Działalność architekta pokazuje wyraźnie na złożoność nurtu późnego modernizmu i jego heterogeniczność, co wydaje się bardzo istotnym ustaleniem badawczym. Wskazuje także na, dzisiaj często niedocenianą, siłę myśli teoretycznej i wpływ naukowej refleksji na praktykę twórczą działających architektów. Podsumowanie jest bardzo istotną częścią, zawierającego ocenę twórczości Włodzimierza Gruszczyńskiego i jej znaczenia dla rozwoju myśli architektonicznej w badanym okresie. To bardzo ważny element będący klamrą spinającą cały badany dorobek, a zawarta w nim ocena może być punktem odniesienia dla przyszłych czytelników i kolejnych badaczy.

Niezbędnym uzupełnieniem wywodu jest 6. „Biogram Włodzimierza Gruszczyńskiego” zawierający najistotniejsze fakty i kalendarium życia tego nieco zapomnianego artysty. To

chronologicznie usystematyzowany życiorys architekta, który jest bardzo dobrym punktem odniesienia do wnikliwej analizy jego twórczości architektonicznej. Uzupełnieniem teoretycznej części pracy są 7 „ilustracje” prezentujące 26 rysunków, szkiców i fotografii.

Dysertacja w końcowej części zawiera niezwykle obszerną „Bibliografię”, podzielona na materiały archiwalne i źródłowe. Wymienia przy tym publiczne i prywatne źródła archiwalne, w tym pochodzące ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu, materiały źródłowe będące w posiadaniu rodziny Włodzimierza Gruszczyńskiego, materiały źródłowe drukowane, a także 21 artykułów z prasy codziennej, publikacje drukowane obejmujące 172 pozycje oraz 24 źródeł (stron) internetowych.

Ocena merytoryczna pracy

Wybór tematu rozprawy oceniam bardzo wysoko, tak ze względu na potrzeby badawcze związane z architekturą i sztuką najnowszą, jak również mając na względzie postać samego twórcy. Działalność architektów pracujących w okresie PRL nie jest jeszcze dostatecznie znana i przebadana. Uwagę zarówno badaczy, jak i szerokiego kręgu odbiorców, zwracają głównie ci projektanci, którzy pozostawili szereg zrealizowanych obiektów widocznych w krajobrazie przestrzennym, rzadziej natomiast kładący nacisk na działalność teoretyczną i dydaktyczną. Jednak ich roli nie sposób przecenić, co znakomicie udowadnia w swojej pracy Pani Aleksandra Nosalska.

Postać Gruszczyńskiego jest bardzo ważną, choć jak się okazuje mało znaną poza środowiskiem krakowskim, osobą twórcy – architekta. Praca doktorska „Architektura i działalność dydaktyczna Włodzimierza Gruszczyńskiego (1906-1973)” jest pierwszą całościową monografią twórczości tego nietuzinkowego architekta działającego w środowisku krakowskim w drugiej połowie XX wieku. Warto zauważyć, że doktorantka podjęła się zadania bardzo wymagającego. Biografistyka nie jest dziedziną łatwą, ani też popularną; wymaga nie tylko wielkiej rzetelności i skrupulatności badawczej, ale również umiejętności szerszego spojrzenia na omawianą epokę.

Autorka unika popadania w chronologiczny opis badanych zjawisk, zмирzając raczej – i słusznie – w stronę szerokiej interpretacji twórczości architekta, zarysowanej na tle dokonań epoki. Ocena taka wymaga gruntownej znajomości nie tylko badanej tematyki, ale również szerokiego kontekstu, w którym umieszcza badane zjawiska. Autorka słusznie przytacza słowa Gadamera o autonomiczności dzieła i odkrywaniu znaczeń niezależnych od świadomych zamierzeń twórcy. Hermeneutyczne podejście rozumieć należy nie tylko jako osadzenia badanej twórczości w kontekście omawianej epoki, ale również odniesienie się do istotnych idei i filozoficznego kontekstu stojącego za twórczymi dokonaniem. Wielkim walorem przedstawionej dysertacji jest nie tylko analiza twórczości i dorobku Włodzimierza Gruszczyńskiego, ale również jej osadzenie w szerokim urbanistycznym, architektonicznym, a częściowo politycznym kontekście tego czasu. Takie podejście metodologiczne wydaje się nie tylko uzasadnionym, ale jedynym możliwym sposobem omówienia twórczości tego wybitnego twórcy. Dlatego założenie dotyczące odczytywania twórczości Gruszczyńskiego w szerokim kontekście zjawisk zachodzących w XX wieku uważam za właściwe i słuszne.

Trzy rozdziały skupione na idei architektury regionalnej, wizji „Miasta wstęgowego sprzężonej komunikacji” oraz na pracy dydaktycznej stanowią nie tylko główny trzon pracy, ale również rozważania na temat istoty twórczości Gruszczyńskiego odsadzonej w tradycji i

nowoczesności. Niezwykle ciekawe są analizy wiążące regionalizm z romantyzmem, szukające powiązań daleko poza architekturą. Z pracy przebija także dwoistość postaw wobec regionalizmu i modernizmu. Akcentując rolę i znaczenie tradycyjnych elementów wykorzystywanych dla potrzeb architektury nowoczesnej, wiąże je z romantycznymi kategoriami historii i narodowości. [s.103] Powiązanie architektury z szerzej rozumianą kulturą jest tropem pozwalającym na właściwe odczytanie przesłania Gruszczyńskiego, nie tylko w kontekście modernizacyjnego wysiłku czynionego w okresie powojennym, ale również ochrony kulturowego dziedzictwa. Autorka słusznie przywołuje analizy Kennetha Framptona i postulaty dotyczące krytycznego regionalizmu. Kładąc nacisk na odczytanie jego istoty, w pewnym sensie zapowiada jego doniosłą rolę w latach późniejszych, czyniąc idee Gruszczyńskiego niezwykle prekursorskimi.

W ciekawy sposób odnosi się do mitu góralszczyzny jako zjawiska wspólnotowego oraz mitu regeneracyjnego, spoczywającego u podstaw modernizmu. To sposób na wyjaśnienie napięcia pomiędzy tradycją a progresywnością. Idea Gruszczyńskiego zakładająca nowoczesność, ale również inspirację tradycją i miejscem była w pewnym sensie zapowiedzią rozwoju architektury postmodernistycznej w późniejszych latach. Kluczowa jest tutaj geneza i rozumienie modernizmu. W eseju „Modern i postmodern” z 1979 roku Greenberg zdefiniował modernizm jako „ciągle ponawiany wysiłek przeciwstawiania się upadkowi standardów estetycznych, zagrożonych przez postępującą demokratyzację kultury w epoce industrialnej; nadrzędną i najgłębszą logiką modernizmu jest utrzymanie estetycznego poziomu przeszłości w obliczu wrogich sił, które nie istniały w przeszłości”.² Przekładając wspomnianą definicję na grunt architektury, modernizm można określić jako ciągle ponawianą walkę o czystość formy i przestrzeni opartą o innowacyjne rozwiązania. Modernizm to nowoczesność, rozumiana jako opozycja do romantycznej tradycji, zakwestionowanie dawnych środków wyrazu i przekazu. Modernizm był reakcją i odpowiedzią na kryzys standardów nie tylko w sztukach wizualnych, a także w architekturze. Z modernizmem wiąże się nowość, bunt, rewolucję oraz radykalną innowację. Z czasem modernizm utożsamiano, szczególnie w architekturze, z wyraźnie określoną ponadnarodową estetyką, oderwaną od jego pierwotnego, innowacyjnego charakteru. Tu rodzi się pytanie o możliwość połączenia regionalizmu i modernizmu. Takie zestawienie wydaje się wzajemnie wykluczać, jednak potwierdzeniem tej oryginalnej koherencji jest przytaczany przez autorkę pracy, a niezwykle ceniony przez Gruszczyńskiego, zespół uzdrowiskowo-rehabilitacyjny w Ustroniu-Zawodziu, autorstw Aleksandra Franty, Henryka Buszki i Tadeusza Szewczyka oraz wątki widoczne w teoretycznych pracach Zbigniewa Gądka. To co wydawało się to utopijną mrzonką, udało się ostatecznie zrealizować ze znakomitym przestrzennym skutkiem.

Kluczowe dla zrozumienia całej spuścizny twórczej Gruszczyńskiego, a przede wszystkim dla pełnego zrozumienia nowatorstwa idei urbanistycznych jest „Miasto wstęgowe sprzężonej komunikacji”. Autorka omówiła je tle urbanistyki modernistycznej tego okresu oraz ówczesnych osiągnięć architektury polskiej w okresie PRL-u przez ukazanie ich związków i tła z szeroko rozumianym otoczeniem. Istotne są z pewnością odniesienia do idei miasta linearnego, które nie były wówczas zupełną nowością. Genezy koncepcji Gruszczyńskiego należy szukać we wcześniejszych prekursorskich pomysłach Miasta Linearnego (Ciudad Lineal) z 1882 zarysowanych w wizji Arturo Soria y Mata, które miało się rozwijać wzdłuż osi komunikacyjnej przebiegającej przez Europę czy późniejszej koncepcji radzieckiego miasta

² C.Greenberg, Nowoczesność i ponowoczesność, [w:] Obrona modernizmu. Wybór esejów, Kraków 2006, s.77.

pasmowego autorstwa Nikołaja Milutina. Nie sposób odmówić fascynacji utopijnymi formami linearnych systemów osadniczych, w tym Linearnym Systemem Ciągłym Oskara Hansena, który może być punktem wyjścia do umiejscowienia rozważań Gruszczyńskiego na tle współczesnej urbanistyki. Z pewnością warto byłoby również odnieść te pomysły do koncepcji pasmowo-węzłowego systemu sieci osadniczej Bronisława Malisza. Ten absolwent Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, główny urbanista w Komitecie Budownictwa, Urbanistyki i Architektury w latach 1956 – 1963, był autorem pracy „Zarys teorii kształtowania układów osadniczych (1966), w której sformułował teorię progów urbanistycznych oraz dosyć popularną w tym czasie koncepcję systemu sieci osadniczej. Dowodzi to wpisania idei Gruszczyńskiego w nurt urbanistycznych wizji prowadzących od syntetycznych pomysłów linearnych do późniejszych megastruktur. Autorka posługuje się metodą analizy ikonograficznej opartą na porównaniu do prac wielkich architektów epoki – Kenzo Tange czy Miesa van der Rohe. Może należało jednak zwrócić większą uwagę na rolę tej koncepcji wobec niezwykle nośnych i opiniotwórczych założeń Karty Ateńskiej? Nie jest pewnie dziełem przypadku, że hasłom „mieszkanie – praca – wypoczynek – komunikacja” przeciwstawiła swoją ideę „schematu miasta – transportu – jednostki mieszkalnej – zieleni”, proponując alternatywne, a jednocześnie dalekowzroczne podejście.

Poza oczywistą analizą twórczości architekta, istotnym wątkiem poruszonym w pracy jest również próba znalezienia odpowiedzi na pytania o rolę i znaczenie działalności dydaktycznej Włodzimierza Gruszczyńskiego na tle swojej epoki, co znacząco poszerza zakres podjętych poszukiwań. Przytoczone wspomnienia architektów krakowskich wskazują na osobę architekta jako niezwykle charyzmatycznego nauczyciela, osoby zdecydowanie formującego poglądy swoich uczniów. Być może grono jego ideowych spadkobierców było liczniejsze, by wspomnieć tylko osobę Jerzego Buszkiewicza, działającego w Poznaniu absolwenta Politechniki Krakowskiej, autora urbanistycznej koncepcji "Federacji Małych Miast" oraz współautora serii wielkopolskich gościńców – zajazdów przydrożnych, odwołujących się do ducha regionalizmu.

Praca jest znakomicie napisana. Autorka świetnie prowadzi narrację i precyzyjnie posługuje się językiem do wyjaśnienia złożonych zagadnień historycznych i architektonicznych, częściowo również o charakterze refleksji filozoficznej. Unika jednak popadania w nadmierny hermetyzm językowy, co samo w sobie jest zadaniem niełatwym. Praca jest dobrze skonstruowana i znakomicie napisana, wywód klarownie wyłożony, a całość czyta się z dużą przyjemnością. Wspomniany wcześniej szeroki kontekst odniesiony do twórczości i działalności dydaktycznej Gruszczyńskiego oraz gruntowna analiza dokonań przeprowadzona w oparciu o zebrany materiał źródłowy czynią z pracy Pani Aleksandry Nosalskiej wzorcowy przykład nowoczesnego podejścia do badań nad architekturą z czasów PRL.

Pracę doktorską Pani Aleksandry Nosalskiej należy z pewnością wydać drukiem. Warto przy tym zadbać o właściwy dobór materiału ilustracyjnego i właściwe jego rozmieszczenie zgodne z przyjętą konstrukcją pracy.

Uwagi i zagadnienia polemiczne

Recenzent nie ma wątpliwości co to znaczenia i wartości pracy, zgłasza jedynie drobne uwagi o charakterze porządkującym i polemicznym. Dysertacja ma charakter erudycyjnego studium twórczości jednego z najważniejszych architektów krakowskich. Choć rozumiem swobodę w

prowadzeniu naukowej narracji, to jednak dyscyplina formalna jest jednym z kluczowych elementów, które pozwalają odczytać jej logiczny porządek. W tym kontekście umyka gdzieś teza pracy, której nie została wyraźnie zaakcentowana. Mimo to odczytuję ją w słowach autorki, która pisze: „Prezentacja prac Gruszczyńskiego ma na celu zaznaczenie jego obecności w kształtowaniu architektury modernistycznej lat 50. i 60. XX wieku” przy założeniu „...że twórczość artysty poddaje się dziś nowym odczytaniom i interpretacjom” [s.6] Z pewnością autorski komentarz w tej sprawie będzie niezbędnym jej uzupełnieniem.

Przy uznaniu wartości tej bardzo dobrej pracy, pewien niedosyt budzą dwa wątki. Pierwszy z nich to niewielka liczba dwudziestu sześciu ilustracji uzupełniających tekst dysertacji. Jak zwraca uwagę autorka, notacja i zapis graficzny były niezwykle ważnymi elementami metody twórczej Gruszczyńskiego. Te pokazane w 7. rozdziale, to jak sądzę zaledwie drobna część dokonań autora i skromny liczebnie zbiór szkiców, rysunków i fotografii. Jak pisze autorka: „Idea, nawet naszkicowana, oddana w modelu lub za pomocą słowa, ma siłę tworzenia i kształtowania rzeczywistości.” [s.43] Zbiór ilustracji – rysunków i szkiców zgromadzony w archiwum rodzinnym, czy też przywołany we wcześniejszych publikacjach, mógł być z powodzeniem wykorzystany jako uzupełnienie tej skromnej reprezentacji. Wizualny aspekt pracy Gruszczyńskiego jest formą materializowania idei, bez której teoretyczne rozważania architekta byłyby trudne do odczytania. Pokazanie jej na tle zapisów graficznych innych wymienionych twórców byłoby znakomitym uzupełnieniem tekstu rozprawy.

Drugim elementem budzącym wątpliwość recenzenta są częste odniesienia do poglądów i myśli zarysowanych przez innych autorów. Doktorantka z wielką swobodą porusza się pośród opinii oraz interpretacji prezentowanych przez innych badaczy. Odczytuję to jako prezentację ogólnej teoretycznej wiedzy osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora, a jednocześnie zgrabny zabieg, dzięki któremu autorka nie jest zmuszona do wyrażania swojego własnego stanowiska. Ustawianie się w „lustrze” poglądów i ocen innych autorów, jest skutecznym wybiegiem na unikanie jednoznacznych wniosków autorskich (co jest szczególnie widoczne w pierwszych częściach pracy). To dyskusyjny zabieg, który nie pozwala na jednoznacznie zobiektywizowany opis zachodzących zjawisk, bądź ich krytyczną analizę. I tak np. we wstępnej części, omawiając architekturę według Włodzimierza Gruszczyńskiego, odwołuje się w zasadzie wyłącznie do jej rozumienia przez innych badaczy – Martę Leśniakowską, François Blondela czy Juliusza Żórawskiego – bez wyrażenia własnej opinii na ten temat i uciekając od własnej interpretacji. [s.43-48] Dysponując ogromem informacji i przemyśleń na temat twórczości krakowskiego architekta, chciałbym poznać autorską odpowiedź doktorantki na pytanie „jak rozumiał i traktował on architekturę”. [s.43] Uprawiając hermeneutykę historyczno-artystyczną można i należy sięgać do interpretacji rozumienia, a nie tylko quasi wyjaśniania badanych zjawisk.³

Polemika z ustaleniami doktorantki, jak również wniesione powyżej uwagi mają charakter drugorzędny, wobec ustaleń badawczych autorki i mojej bardzo pozytywnej oceny pracy. Z pewnością praca doktorska Pani Aleksandry Nosalskiej znacząco uzupełnia sposób naszego postrzegania historii architektury polskiej XX wieku, dopisując do niej nowe wątki.

³ O. Bätschmann, Historia sztuki na przejściu od ikonologii do hermeneutyki, przeł. A. S. Labuda, 1986.

Podsumowanie

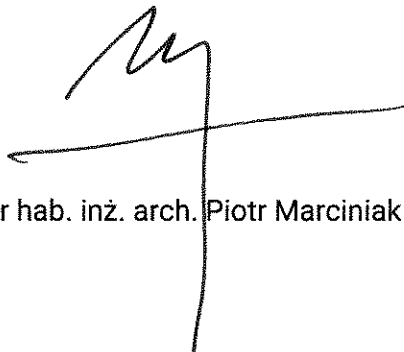
Praca doktorska Pani mgr Aleksandry Nosalskiej zatytułowana „Architektura i działalność dydaktyczna Włodzimierza Gruszczyńskiego (1906-1973)” jest oryginalną i niezwykle cenną pracą naukową. Praca prezentuje, bada i omawia twórczość architekta, który na trwałe wpisał się w ideowy krajobraz polskiej architektury. Cechuje się wysokim poziomem merytorycznym, mogąc przy tym stanowić doskonały punkt wyjścia do dalszych badań w tym obszarze nauki.

Doktorantka wykazała się umiejętnością formułowania problemów oraz samodzielnego prowadzenia badań, w trakcie których dotarła do bardzo cennych materiałów i dokumentów źródłowych. Zastosowanie różnorodnych metod badawczych świadczy o bardzo dobrym przygotowaniu naukowym autorki pracy. Należy ona do wąskiego grona badaczy posiadających znaczne kompetencje na polu historii architektury, przy tym bardzo pracowitych i posługujących się bardzo dobrym warsztatem. Wykazała się ponadto szerokim ujęciem tematu, wnikliwymi analizami oraz trafnymi spostrzeżeniami.

Praca Pani Aleksandry Nosalskiej ze względu na dużą wartość merytoryczną, ilość zebranego materiału źródłowego oraz porównawczego, cenne analizy i szczegółowe wnioski, ma szansę stać się wartościowym opracowaniem dotyczącym architektury drugiej połowy XX wieku w Polsce. Po odpowiednim zmodyfikowaniu tekstu, wprowadzeniu drobnych korekt i uzupełnieniu zasobu materiału ilustracyjnego należy niniejszą pracę przedstawić drukiem szerokiemu gronu odbiorców.

Mając na uwadze dużą wartość poznawczą, szeroki kontekst omawianych zjawisk, zebrany materiał, a także jakość warsztatu naukowego i znaczenie uzyskanych wyników dla rozumienia architektury polskiej w XX wieku wnoszę o wyróżnienie rozprawy doktorskiej.

Przedłożona praca doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i tym samym spełnia wymogi Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.) W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Aleksandry Nosalskiej do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

prof. dr hab. inż. arch. Piotr Marciniak